

ข้อโต้แย้งที่มีต่อการสร้างรูปเคารพบูชา ในพระพุทธศาสนา

พระสมุห์อดิเรก อาทิจจพโล^{*}

บทคัดย่อ

บทความนี้เสนอข้อโต้แย้งการสร้างรูปเคารพในพุทธศาสนาของกลุ่มชาวพุทธที่ไม่ยอมรับการสร้างรูปเคารพ ต่อกลุ่มชาวพุทธที่สนับสนุนให้มีการสร้างรูปเคารพ มีวัตถุประสงค์ คือ ๑) นำเสนอข้อโต้แย้งเรื่องการสร้างรูปเคารพในพุทธศาสนา และ ๒) ควรสร้างหรือไม่ควรสร้างรูปเคารพในพระพุทธศาสนา เรื่องดังกล่าวพบว่า มีหลายทรรศนะเกี่ยวกับการสร้างรูปเคารพ เช่น ๑) สร้างในฐานะเป็นสัญลักษณ์ ๒) สร้างเพื่อเป็นเครื่องเตือนใจให้ระลึกถึงพุทธคุณ และ ๓) สร้างขึ้นเพราะเป็นศิลปกรรมประเพณีอันทรงคุณค่าของพระพุทธศาสนา

ผู้เขียนเห็นว่า การสร้างพระพุทธรูปไม่เหมือนการสร้างรูปเคารพอย่างพวกรูปเคารพในศาสนาอื่น (Animism) กระทำกัน พระพุทธเจ้าทรงห้ามยึดติดกับบุคคล วัตถุ สิ่งของ เพื่อกราบไหว้ขอพรหวังผลลบล้างบาปเพราะจะทำให้ติดข้องอยู่ในสิ่งเหล่านี้ และให้ปฏิบัติตามหลัก “ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน” แต่ยกเว้นในกรณีสร้างขึ้นเพื่อบูชาคุณงามความดีของบุคคล เช่น พระพุทธเจ้า พระอรหันต์ ปิตามารดา ดังนั้น “การปฏิบัติตามหลักทางสายกลาง” จึงเป็นแนวทางที่สำคัญ

คำสำคัญ: พระพุทธรูป, รูปเคารพ, พระพุทธศาสนา

^{*} นักวิชาการอิสระ ด้านปรัชญา

Arguments against the Creation of Worship Icons in Buddhism.

Abstract

This paper presents Buddhists' arguments against the creation of worship icons in Buddhism. Its objectives include: 1) Presenting the arguments against the creation of worship icons in Buddhism; and 2) Deliberating whether worship icons should be created in Buddhism. There are various perspectives concerning the creation of worship icons, for instance, creating them 1) as holy objects of worship; 2) as reminders of the Buddha's grace; and 3) as parts of the valuable Buddhist tradition and art.

The researcher finds that the creation of Buddha images is different from the creation of worship icons in animistic traditions. The Buddha prohibited attachments to individuals, materials, and objects that one may worship in exchange for blessings or magical results as such attachments may engender unnecessary bonds. Instead, he taught the principle of "Self-Reliance". Exceptions are, however, allowed in cases of creating worship icons to honor the virtues of individuals such as the Buddha, Buddhist saints, one's parents, etc. Therefore, it is important to follow the principle of the "Middle Path" in regard to these issues.

Keywords: Buddha Images, Worship Icons, Buddhism

๑. บทนำ

การสร้างรูปเคารพในพระพุทธศาสนา เช่น พระพุทธรูป ถือเป็นการแสดงออกถึงความระลึกถึงพระพุทธเจ้า เนื่องด้วยพระพุทธเจ้าไม่ได้ดำรงพระชนม์อยู่แล้ว การจะเข้าเฝ้า กราบไหว้ บูชาพระองค์จริงของพระพุทธเจ้าจึงไม่อาจกระทำได้ ด้วยเหตุนี้ผู้เขียนจึงตั้งคำถามเกี่ยวกับการสร้างรูปเคารพว่า มีหลักการอย่างไรจึงสร้างเป็นพระพุทธรูปขึ้น เพื่อเป็นที่สักการบูชาแทนพระพุทธเจ้า สรุปหลักการทางพระพุทธศาสนาที่กล่าวถึงการเคารพบูชาว่า เป็นหลักธรรมสำคัญประการหนึ่งใน คารวะธรรม ๖ ประการ ได้แก่ สัตถุคารวตา การแสดงความเคารพต่อพระศาสดา คือ พระพุทธเจ้า เรื่องดังกล่าวนี้ต่อมากลายเป็นประเด็นข้อถกเถียงจากกลุ่มที่มีแนวคิดที่ว่าพุทธศาสนาไม่มีคำสอนให้กราบไหว้รูปเคารพ จนเมื่อไม่นานมานี้มีเจ้าอาวาสแห่งหนึ่ง “สั่งห้ามชาวบ้านกราบพระพุทธรูป” (เกษม ดวงเพงมาต, ออนไลน์, ๒๖ มิ.ย.๖๑.) กรณีนี้ทำให้ชาวพุทธส่วนหนึ่งไม่พอใจและเกิดการวิพากษ์วิจารณ์กันอย่างกว้างขวางถึงพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของเจ้าอาวาสรูปดังกล่าว พุทธพจน์ที่ว่า “ดูก่อนอานนท์ ธรรมก็ดี วินัยก็ดี ที่เราได้แสดงไว้ และบัญญัติไว้ด้วยดี นั้นแหละจักเป็นพระศาสดาของพวกท่านสืบแทนเราตถาคต เมื่อเราล่วงไปแล้ว” (ที.มหา. (ไทย) ๑๐/๒๑๖/๑๖๔) ชาวพุทธกลุ่มนี้ตีความว่า พระพุทธเจ้าให้ชาวพุทธยึดถือ (และปฏิบัติตาม) พระธรรมเป็นสำคัญ ดังนั้นจึงไม่มีประวัติการสร้างพระพุทธรูปเลยในอีกนัยร้อย ๆ ปีต่อมา จนถึงยุคของพระเจ้ามีลิ้นท์หรือ Menander (พ.ศ. ๓๖๘-๓๙๓ หรือประมาณ พ.ศ. ๕๐๐) กษัตริย์เชื้อชาติกรีกหรือ โยนก ครองนครสาละ ในอาณาจักรบาคเตรีย (แถบแคว้นคันธาระและปัญจาบตะวันตกเฉียงเหนือของชมพูทวีป) ศิลปกรรมกรีกผสมอินเดียที่เรียกว่าคันธาระก็เริ่มเกิดขึ้นด้วยศรัทธาในพระพุทธศาสนา

๒. แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างรูปเคารพ

การสร้างพระพุทธรูปถือเป็นแนวคิดทางพระพุทธศาสนาประการหนึ่งที่บรรดาผู้สร้างมีเป้าหมายหลายระดับ

อาทิเช่น ๑) ในฐานะเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คอยปกป้องคุ้มครองภพภัย ต่างๆ ๒) เพื่อใช้เป็นสัญลักษณ์เตือนใจให้ได้เจริญพุทธานุสสติ คือ การตรึงระลึกถึงองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระคุณต่างๆ ของพระองค์ โดยย่อที่สุด ๓ ประการ ได้แก่ พระปริสุทธิคุณ ที่ทรงพ้นแล้วจากห้วงทุกข์ทั้งปวงเป็นแม่แบบที่สมบูรณ์แบบอย่างแท้จริงของมวลมนุษยชาติ พระปัญญาคุณ ที่ทรงตรัสรู้ความจริงอันประเสริฐ แล้วนำมาเปิดเผยแก่ชาวโลกให้รู้ตาม และพระมหากรุณาธิคุณ ที่ทรงเมตตาช่วยสัตว์โลกให้พ้นทุกข์ และ ๓) เพื่อใช้ประโยชน์ในแง่ศิลปกรรมประเพณี อันเป็นผลงานสร้างสรรค์ทางด้านประติมากรรมที่ทรงคุณค่าของพระพุทธศาสนา

จากที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า การสร้างพระพุทธรูปเป็นมากกว่างานนวมกรรม (การก่อสร้าง) เพราะงานนวมกรรมมีวัตถุประสงค์ที่แตกต่างไปจากการสร้างพระพุทธรูป (เจตนา จิตรพันธุ์ ๒๕๕๕:๑๕) การสร้างพระพุทธรูปมีวัตถุประสงค์เพื่อก่อให้เกิดคุณค่าทางการปฏิบัติ หมายถึง การส่งเสริมจริยธรรมของผู้คนในสังคมหรือไม่นั้น กลุ่มผู้สนับสนุนการสร้างพระพุทธรูปได้ให้เหตุผลว่า “พระพุทธรูปสามารถเตือนใจให้ระลึกถึงหลักการความดีที่ได้ศึกษา หรือได้สดับรับฟังมาได้ การมีพระพุทธรูปไว้สักการบูชาจึงเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่ง เพราะทำให้เกิดแรงจูงใจให้บุคคลมีจริยธรรม โดยหัวใจสำคัญของจริยธรรมในทางพระพุทธศาสนา คือ การละเว้นความชั่ว การทำความดีและการทำจิตใจให้บริสุทธิ์” (ศิริปัญญาภูมิ (อ่อน), พระครู. ๒๕๐๖: ๓๔-๓๖)

เมื่อมีพระพุทธรูปอยู่ในบ้านหรือเห็นพระพุทธรูปในสถานที่ต่าง ๆ หากบุคคลมีความศรัทธาอย่างจริงใจอยู่เป็นพื้นฐาน ย่อมเป็นเครื่องเตือนและเป็นแรงจูงใจให้ประพฤติธรรมได้เสมอ แต่ก็มีเงื่อนไขบางประการเกี่ยวกับตัวบุคคลคือบุคคลที่กราบไหว้บูชาจะได้รับประโยชน์ในแง่นี้ ก็ต่อเมื่อบุคคลนั้นมีพื้นฐานความรู้เกี่ยวกับพระพุทธเจ้าและหลักธรรมคำสอนของพระองค์เป็นสำคัญเท่านั้น พระพุทธรูปจึงไม่เป็นเพียงแต่เครื่องเตือนใจให้ระลึกถึงธรรมะเท่านั้น

๓. ข้อโต้แย้งเกี่ยวกับการสร้างรูปเคารพในพระพุทธศาสนา

จากทรรศนะเกี่ยวกับการสร้างพระพุทธรูปดังกล่าวข้างต้น แนวคิดนี้ได้รับการโต้แย้งจากกลุ่มชาวพุทธบางกลุ่ม มองว่าพระพุทธศาสนาไม่มีคำสอนให้สร้างพระพุทธรูป กลุ่มนี้มีแนวคิดที่ว่า พระพุทธเจ้าไม่ได้สอนให้เรากราบไหว้ก่อนอิฐ ไม่ได้สอนให้เรายึดติดกับวัตถุ พระพุทธเจ้าไม่เคยสอนให้สร้างรูปเคารพและกราบไหว้บูชารูปเคารพต่างๆ ไม่เคยสอนให้อ้อนวอนขอเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ให้มาช่วยเหลือ ท่านสอนให้พึ่งตนเอง ท่านพุทธทาสภิกขุเห็นว่าพระพุทธศาสนาไม่ยอมรับการกราบไหว้พระพุทธรูปในลักษณะการอ้อนวอน บูชา ท่านกล่าวว่า “การกระทำพิธีรีตองเพื่อบูชาบวงสรวงอ้อนวอนนั้นไม่ใช่พระพุทธศาสนา คือ ไม่ถูกรับเข้ามาในพระพุทธศาสนา กลายเป็นสิ่งที่น่าขบขันหัวเราะและถือเอาเป็นที่พึ่งไม่ได้ พระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธการกระทำเช่นนั้นโดยสิ้นเชิง”(พุทธทาสภิกขุ ๒๕๐๖ : ๒๖๔-๒๖๕)

เหตุผลที่ชาวพุทธกลุ่มดังกล่าวยกมาสนับสนุนคือ แม้การบูชาอ้อนวอนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การทำพิธีรดน้ำ อาบน้ำ สรงเกล้า ดำหัวเหล่านี้ ก็ล้วนแต่ถือว่าเป็นการกระทำที่ไม่อาจจะเป็นที่พึงได้ แม้ที่สุดแต่เทวดาที่ยึดถือว่าเป็นผู้บันดาลสิ่งต่างๆ เป็นเจ้าของดวงดาวในท้องฟ้า ดาวนั้นดาวนี้มีเทวดาองค์นั้นองค์นี้ มีอิทธิพลบังคับมนุษย์อย่างนั้นอย่างนี้ ก็เป็นสิ่งที่ถูกปฏิเสธสิ้นเชิงโดยบุคคลประเภทพระพุทธเจ้า (พุทธทาสภิกขุ, ๒๕๕๕ : ๒๖๕) พระองค์ทรงให้ธรรมะเป็นที่พึ่งต่อจากพระองค์ เพราะฉะนั้นการสร้างพระพุทธรูปจึงเป็นสิ่งที่เกินไปจากหลักคำสอนของพระพุทธองค์ในสมัยพุทธกาลไม่มีการสร้างรูปหล่ออะไรทั้งสิ้น แม้ในสมัยต่อมาจะมีการสร้างประติมากรรมเล่าเรื่องพุทธประวัติแต่ก็ใช้เพียงสัญลักษณ์ที่สื่อถึงพระพุทธเจ้าแทน (เชษฐ ดิงสัญชลี, ๒๕๕๘ : ๕๕-๖๔.) พระพุทธรูปเกิดมีขึ้นครั้งแรกจากชาวกรีก (สุภัทรดิศ ดิศกุล, ศ.ม.จ. ๒๕๕๖ : ๑๖) ที่มาทำหลังจากนั้นนานมาก การที่ชาวพุทธสร้างพระพุทธรูปไว้กราบไหว้บูชาเป็นแนวคิดของศาสนาพราหมณ์ ที่กลืนเข้ามาหลังจาก

พระองค์ปรินิพพาน นอกจากนั้นศาสนาพราหมณ์ยังอ้างว่า พระพุทธเจ้าเป็นปางหนึ่งของพระวิษณุ (P. Vaswani, 2017 : 12 – 14) ชาวพุทธกลุ่มนี้ยกตัวอย่างว่า “ถ้าเราได้ครอบครองพระเครื่องเป็นล้านๆ จะทำให้เราสามารถพ้นทุกข์ได้หรือไม่” คำตอบก็คือ “ไม่” จึงสรุปว่า ชาวพุทธปัจจุบันหลงวัตถุที่เรียกว่า “พระพุทธรูป” แทนที่จะศึกษาพระธรรมให้เข้าใจ ดังนั้นจะต้องพิจารณาโดยละเอียดลออให้รู้ให้เข้าใจว่า อะไรเป็นอะไรให้ถูกต้องตามที่เป็นจริง แล้วประพฤติต่อสิ่งนั้นให้ถูกต้องตรงตามความเป็นจริง จึงจะสามารถเอาตัวรอดได้นี้เป็นขอบเขตของพระพุทธศาสนาที่เราควรจะเข้าใจว่า เราไม่เกี่ยวข้องลงไปถึงการกราบไหว้บูชาสิ่งที่น่าอัศจรรย์ต่างๆ เหล่านั้น และเราไม่เชื่อไม่รับนับถือพิธีรีตอง เช่น การรดน้ำศักดิ์สิทธิ์ เป็นต้น (พุทธทาสภิกขุ, ๒๕๕๕ : ๒๖๖)

ข้อโต้แย้งดังกล่าวของกลุ่มชาวพุทธที่ปฏิเสธการสร้างรูปเคารพ ที่มีต่อชาวพุทธที่ยอมรับว่า “พระพุทธรูปเป็นสิ่งเคารพ เป็นองค์แทนในการระลึกถึงพระพุทธเจ้า” ผู้เขียนมองว่าทั้งสองกลุ่มล้วนมีฐานการนับถือพุทธศาสนาที่แตกต่างกัน พระพุทธศาสนาของกลุ่มที่ไม่ยอมรับการสร้างรูปเคารพ เป็นคำสอนดั้งเดิมของพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าไม่เคยสอนให้สร้างรูปเคารพไว้กราบไหว้บูชาแทนพระองค์ แม้จะมีเรื่องเล่าเป็นตำนานการสร้างพระพุทธรูปแก่นจันทร์ แต่เนื้อหาส่วนนี้ของพระพุทธศาสนาก็หาหลักฐานมายืนยันไม่ได้ ส่วนกลุ่มที่ยอมรับการสร้างรูปเคารพโต้แย้งโดยยกเหตุผลว่า พระพุทธศาสนาไม่ได้เป็นศาสนาที่ปฏิเสธการแสดงความเคารพต่อวัตถุ โดยอ้างบริบทสังคมในยุคพุทธกาลหรือหลังพุทธปรินิพพานได้ไม่นานว่า พระพุทธศาสนาในยุคนั้น ก็มีการกราบไหว้วัตถุซึ่งเป็นสิ่งเคารพที่เรียกกันว่า “เจดีย์” อยู่แล้ว

เจดีย์ ที่ชาวพุทธสมัยก่อนกราบไหว้บูชามีถึง มี ๔ ประเภท (พระพรหมคุณาภรณ์ (ปอ. ญฺตุตโต) ๒๕๕๑ : ๑๑๔.) แบ่งเป็น บริโภคเจดีย์ ซึ่งหมายถึงสิ่งของเครื่องเคยใช้สอยของพระพุทธเจ้า รวมไปถึงต้นไม้โพธิ์ที่เคยประทับนั่งตรัสรู้ ธรรมเจดีย์ หมายถึง เจดีย์บรรจุพระธรรม เช่น บรรจุ

โบราณจารึกพุทธพจน์แสดงหลักปฏิจาสุมุปาบท เป็นต้น อุเทสิกเจดีย์ ซึ่งหมายถึงสิ่งของที่มีคนสร้างขึ้นอุทิศเจาะจง พระพุทธเจ้า เช่น รอยพระพุทธบาท หรือพระพุทธรูป และ สุตทำย ธาตุเจดีย์ คือสถูปที่ใส่พระธาตุคือกระดูกของ พระพุทธเจ้าหรือพระอริยสาวก แบบที่เราเห็นกันอยู่ทุกวันนี้ ในวัชชีอปริหานิยธรรม ๗ ข้อที่ ๖ ยังทรงตรัสให้เคารพ สักการบูชาเจดีย์(ปูชนียสถานและปูชนียวัตถุ ตลอดจน อนุสาวรีย์ต่างๆ)ของวัชชี(ประจำชาติ)ทั้งหลาย ทั้งภายใน และภายนอก ไม่ปล่อยให้ธรรมิกพลีที่เคยให้เคยทำแก่เจดีย์ เหล่านั้นเสื่อมทรมานไป(พระพรหมคุณาภรณ์(ปอ. ปยุตโต), ๒๕๕๙ : ๒๑๒.)

ครั้งที่พระพุทธเจ้าประจวบใกล้ดับขันธปรินิพพานก็ได้ ตรัสตอบพระอานนท์ว่า “กษัตริย์ พราหมณ์ คหบดีผู้เป็น บัณฑิต ผู้เลื่อมใส จะทำการบูชาสรีระด้วยการสร้างสถูปของ ตถาคตไว้ที่ทางใหญ่สี่แพร่ง บูชาด้วยดอกไม้ ของหอม จะ อภิวัตน์ทำจิตให้เลื่อมใสในสถูปนั้น ซึ่งการกระทำนั้นจะเป็น ไปเพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขแก่ชนเหล่านั้นตลอดกาลนาน”(ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๔-๒๐๕/๑๕๒) แล้วตรัสกับพระอานนท์ถึง ฎปารหุบุคคล คือผู้ควรสร้างสถูปถวาย ๔ จำพวก. (พระพรหมคุณาภรณ์ (ปอ.ปยุตโต), ๒๕๕๑ : ๑๑๕.) ดังนั้นชาวพุทธกลุ่มนี้จึงสนับสนุนแนวคิดของตนว่า ชาวพุทธ สามารถกราบไหว้บูชาสถูปเจดีย์และรูปเคารพได้ เพราะ พระพุทธองค์ทรงอนุญาตแล้ว

ประเด็นการสร้างพระพุทธรูปเพื่อประโยชน์ในแง่ ศิลปกรรมประเพณีอันทรงคุณค่าของพระพุทธศาสนา เป็น กลุ่มที่แยกออกมามีทัศนะของตนเองที่ต่างออกไปจากสอง กลุ่มข้างต้น โดยมองว่า การสร้างพระพุทธรูป มีคุณค่าต่อ พระพุทธศาสนามากกว่าเป็นผลเสีย เรื่องดังกล่าวนี้จะได้เห็น ได้จากแนวคิดของพระเจ้าอโศกมหาราชเอง ที่ทรงยอมรับ ว่า เมื่อเวลาผ่านไปกำลังแห่งปัญญาของคนก็น้อยลงไปตาม ด้วย การจะนึกถึงคุณค่าของพระรัตนตรัย ก็เป็นสิ่งที่ทำได้ยาก ดังนั้นการสร้างสิ่งแทน จึงเป็นอุบายที่ดีอย่างหนึ่ง พระสถูป โบราณที่ปรากฏหลักฐานในประเทศอินเดียปัจจุบันที่เห็นอยู่ ส่วนมากสร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าอโศกทั้งสิ้น โดยเฉพาะมหา

สถูปสาณูจิอยู่ในสภาพที่ดีที่สุด แม้ว่าราชวงศ์โมริยะของ พระองค์จะสิ้นไปในปี ๑๙๕ B.C.(พ.ศ. ๒๙๘) แม้ว่าถาวรวัตถุ มากมายที่พระเจ้าอโศกมหาราชได้สร้างไว้จะถูกทำลายและ พังพินาศไปแล้วตามกาลเวลาแทบทั้งหมด แต่มหาสถูป สาณูจินี้กลับเป็นตัวอย่างให้คนปัจจุบันมีจินตนาการมองเห็น ภาพวัดวาอารามทั้งหลายที่พระเจ้าอโศกสร้างไว้ซึ่งสูญสิ้น ไปแล้ว (พระพรหมคุณาภรณ์ (ปอ.ปยุตโต), ๒๕๕๒ : ๓๒.)

มีข้อเสนอของท่านพุทธทาสเรื่องภูเขาปิดกั้นพุทธ ธรรมว่า “สำหรับเด็กเล็กๆ ถ้าถามว่าอะไรเป็นพระพุทธเจ้า ก็จะมีความรู้สึกในตัววัตถุบางอย่าง เช่น พระพุทธรูปใน โบสถ์ เป็นต้น ว่าเป็นพระพุทธเจ้า ซึ่งอาจเป็นตุ๊กตาตัวหนึ่งก็ได้ ทำด้วยอิฐด้วยปูนหรือทองเหลืองทองคำก็ได้ เด็กเล็กที่สุด มีความรู้สึกว่านั่นเป็นพระพุทธเจ้าของเขาจะเปลี่ยนแปลง ไปจากนี้ไม่ได้ สิ่งเหล่านี้ นี่แหละที่จะปิดกั้นการเข้าถึงหลัก คำสอนที่แท้จริงในพระพุทธศาสนาของเรา”(พุทธทาส อินทปัญโญ, ๒๕๕๗ : ๑๐.) แต่ถึงท่านจะพูดเรื่องนี้ ท่าน ก็ไม่ปฏิเสธพระพุทธรูปเพราะปรากฏว่า ในสวนโมกขพลารามของท่านก็มีพระพุทธรูปเป็นพระประธานอยู่ด้วยเช่นกัน เรื่องนี้ชี้ให้เห็นว่า แม้นักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา อย่างท่านพุทธทาส ก็ยังคงยอมรับให้มีพระพุทธรูปได้ โดยมีเงื่อนไขว่า ต้องมีไว้เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาจิตวิญญาณ ของมนุษย์ให้สูงขึ้น มิได้อนุญาตให้มีเพื่อความมั่งคั่ง งามกราบไหว้เพื่อหวังผลตอบแทน

๔. วิพากษ์

ผู้เขียนได้ยกเหตุผลวิพากษ์ทรรณะเกี่ยวกับประเด็น ว่าควรมีรูปเคารพหรือไม่ แยกออกเป็น ๓ ประการดังต่อไปนี้

ประเด็นแรก แม้พระพุทธศาสนายึดถือหลักแนวคิด เรื่องการพึ่งตนเอง พระพุทธศาสนาสอนให้ตนเป็นที่พึ่ง ของตนเป็นคำสอนในเบื้องต้น และสอนให้ไม่ยึดมั่นถือมั่น ในสิ่งทั้งปวง แต่พุทธศาสนาก็เป็นของสาธารณะ ใครก็สามารถศึกษาปฏิบัติได้ ชาวพุทธโดยทั่วไปก่อนที่จะมานับถือพระพุทธศาสนาก็กราบไหว้นับถือเทพเทวดามาก่อน เมื่อเข้ามาศึกษาและปฏิบัติแนวพุทธแล้วก็จะถือพระ

รัตนตรัยเพียงเท่านั้น ไม่ถือด้วยความหลงมกมาย แต่ถือด้วยความเข้าใจว่าคำสอนและหลักปฏิบัติเหล่านั้นทำให้ดับทุกข์ได้จริง แต่ถ้าชาวพุทธไม่เข้าใจคำสอนก็อาจจะเป็นไปได้ว่า การกราบไหว้พระพุทธรูปอาจทำให้พุทธศาสนิกชนที่ไม่เข้าใจหลักพุทธศาสนาดีพอ มีแนวโน้มออกห่างจากหลักคำสอนของพระพุทธเจ้ามากขึ้น จนในที่สุดก็จะกลายเป็นหวังพึ่งผลลบลันดาน เช่นเดียวกับการกราบไหว้ผีสาร และสิ่งศักดิ์สิทธิ์

ประเด็นที่สอง พระพุทธเจ้าในฐานะบุคคลในประวัติศาสตร์ไม่มีตัวตนอยู่จริงในสมัยปัจจุบัน เพราะพุทธองค์ได้ปรินิพพานไปแล้วกว่า ๒,๖๐๐ ปี เมื่อเป็นเช่นนั้นชาวพุทธผู้ยัง “ติดในตัวบุคคล” เคารพรักในพระพุทธเจ้าด้วยประสาทศรัทธาจึงรู้สึกว่ายู่ห่างไกลจากพระศาสดารู้สึกว่าเหว เพื่อที่จะแก้ความว่าเหวนี้ ชาวพุทธจึงได้สร้างอนุสาวรีย์แทนพระพุทธเจ้าในประวัติศาสตร์ขึ้น คือ พระพุทธรูป พระพุทธบาท พระพุทธฉาย ประดิษฐานไว้ตามวัดวาอารามใกล้หมู่บ้านของตน เพื่อจะได้ไปเคารพบูชากราบไหว้ได้สะดวก ก่อนนั้นคนที่ต้องการจะระลึกถึงพระพุทธเจ้าในแง่ของความมีตัวตนจริงของพระพุทธเจ้า ก็เดินทางไปสักการะสังเวชนียสถาน คือที่เกิด ที่ตรัสรู้ ที่แสดงธรรมครั้งแรก และที่พระองค์ปรินิพพาน หรือไม่ก็ทำรูปธรรมจักรเป็นเครื่องระลึกถึงธรรม ระลึกถึงการแสดงธรรมของพระองค์พระพุทธรูปมาเกิดขึ้นในลำดับหลัง หลังจากที่ชนชาติที่นิยมทำรูปเคารพได้มานับถือพระพุทธศาสนาแล้ว

การเสนอที่พบว่าพระพุทธศาสนามีการสร้างรูปเคารพนั้น จึงมีที่ไปที่ไปชัดเจน ไม่เหมือนการสร้างรูปเทพเจ้า ศาลปูตา ของพวกศาสนาวิญญาณนิยม(Animism) เขาทำกันเพราะผู้ที่คนเหล่านั้นนำมาสร้างเป็นรูปเทพเจ้า ไม่ได้มีตัวตนอยู่จริง เป็นแต่คิดฝันขึ้น และการสร้างรูปเทพเจ้าของเขาก็เป็นการกระทำเพื่อประจบเอาใจเทพเจ้าเหล่านั้นไม่ให้ท่านโกรธ และต้องการอ้อนวอน บวงสรวง ให้ท่านประสิทธิ์ประสาทสิ่งที่ตนต้องการ และพิทักษ์รักษาตน แท้จริงแล้วแม้ว่าชาวพุทธจะสร้างพระพุทธรูป เพื่อต้องการขอสิ่งที่ตนต้องการบ้าง แต่ไม่มีลักษณะของการประจบเอาใจต่อพระพุทธรูป เพื่อไม่ให้ท่านโกรธ อย่างที่พวกนับถือ

รูปเทพเจ้ากระทำกัน ซึ่งเป็นวิธีของการการยอมแพ้ หมอบราบอ้อนวอน บูชาโดยวิธีต่างๆ ตามที่ตนนึกว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือผีเหล่านั้นจะชอบใจ

ประเด็นที่สาม เพราะเหตุใดการสร้างพระพุทธรูปบูชา (การบูชาอย่างถูกต้องไม่มกมาย ไม่เกินไปกว่าที่ควรจะบูชา) จึงเป็นสิ่งที่มีความในศาสนาพุทธ นั่นเพราะสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้สร้างเจดีย์ หรือสถูปแล้วบรรจุอัฐิหรือของใช้ไว้บูชาได้ ถ้ามีผู้โต้แย้งว่าการไหว้พระพุทธรูปนั้นแหละคือไม่เข้าใจคำสอน “ถ้าเป็นเช่นนั้นพระพุทธเจ้าจะทรงให้สร้างสถูปเจดีย์ขึ้นเพื่อบูชาบุคคลผู้ควรบูชาเพื่ออะไร ซึ่งหนึ่งในนั้นก็มี พระพุทธรูป (อุเทสิกเจดีย์) รวมอยู่ด้วย” แต่ไม่ทรงต้องการเช่นนั้นทรงต้องการให้พระสาวกในอนาคตสามารถปรับตัวกับความเปลี่ยนแปลงของโลกได้ เมื่อสติปัญญาของมนุษย์ในยุคต่อไปเสื่อมลง การจะเข้าใจคำสอนโดยตรงนั้นยาก จึงทรงต้องการเครื่องมือเพื่อช่วยส่งเสริม ผู้เขียนจึงเห็นว่าการสร้างพระพุทธรูปกับการกราบไหว้บูชาต้องแยกกันพิจารณา พระพุทธศาสนามีคำสอนให้พึ่งตนเอง ตนเท่านั้นเป็นที่พึ่งแห่งตน แต่ด้วยเหตุที่ว่าพุทธศาสนิกชนที่รับเอาแนวคิดการสร้างรูปเคารพบูชามาตั้งแต่บรรพชน พระพุทธรูปที่พวกเขากราบไหว้ คือ ผู้เป็นศาสดาของศาสนาที่ชาวพุทธทั้งหลายเคารพกราบไหว้ ที่สร้างขึ้นก็เพราะถือว่า ท่านเป็นครู เป็นอาจารย์เป็นผู้ให้แสงสว่าง เพื่อการดำรงชีวิตเช่นเดียวกับที่เรา ไหว้ครู ไหว้กราบ พ่อแม่ เมื่อมองจากมุมดังกล่าว จะเป็นการหักหาญน้ำใจกันเพียงใดที่จะมีข้อห้ามในการสร้างรูปเคารพเหล่านี้ ทำนองเดียวกับการสร้างพระพุทธรูป ที่ผู้เขียนเห็นว่า แม้จะมีการสร้างพระพุทธรูป แต่พระพุทธศาสนาก็ได้ทำหน้าที่อธิบายให้เข้าใจแล้วว่า พุทธศาสนานั้นไม่ได้อยู่ที่องค์พระ แต่อยู่ที่การปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพุทธองค์ ที่ทรงสอนให้พึ่งพาตนเอง

๕. สรุป

ผู้เขียนมีทรรศนะว่า การสร้างพระพุทธรูปและรูปเคารพสามารถทำได้ด้วยอาศัยเหตุผลที่แตกต่างกัน คือ ๑) สามารถสร้างได้ในฐานะเป็นบิดา เป็นบรมครู หรือในฐานะที่ทรงเป็นที่พึ่งของชาวพุทธ ๒) สร้างขึ้นเพื่อเป็น

อนุสรณ์เครื่องเตือนให้ระลึกถึงพุทธคุณ คือ ความตื่นรู้เบิกบานของพระพุทธเจ้า การเอาชนะความอยาก ความโลภ และความหลง และ ๓) สร้างขึ้นเพื่อเป็นศิลปกรรมประเพณี อันทรงคุณค่าทางพระพุทธศาสนา ช่วยอุดหนุนอุปนิสัยให้เรามีความอ่อนโยน และนุ่มเย็น พุทธศาสนาของคนที่ยึดสร้างรูปเคารพเหล่านี้ไว้กราบไหว้บูชา ตามความเข้าใจในอรรถสาระ หรือเพื่อให้เป็นพุทธศิลปกรรมประเพณี ก็ยังเป็นพุทธศาสนาที่ให้ผลได้อยู่ไม่จำกัดกาล แต่มีข้อกราบไหว้ในฐานะเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือเป็นการกราบไหว้ผีสิง เทวดา เพราะการกราบไหว้แบบนั้นมีลักษณะเป็นการแสดงอาการยอมแพ้มอบราบ อ่อนวอน บูชา ตามที่ตนนึกว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือผีเหล่านั้นจะชอบใจ แต่การกราบไหว้พระพุทธรูปเป็นการกราบเพื่อระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้า เป็นการแสดงถึงความศรัทธาเป็นเบื้องต้น ในพระไตรปิฎกมีหมวดธรรมมากหลายที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงศรัทธาและปัญญาไว้ด้วยกัน เพื่อเป็นอุปการะแก่กัน ตัวอย่างเช่น (ก) สัมปรียิกัตถะ : ศรัทธาสัมปทา ศิลสัมปทา จาคะสัมปทา ปัญญาสัมปทา, (ข) อริยวัฑฒิ ๕ : ศรัทธา ศิล สุตะ จาคะ ปัญญา, (ค) พละ ๕ อินทรีย์ ๕ : ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา, (ง) เวสาลีขจรณธรรม ๕ : ศรัทธา ศิล พาหุสัจจะ วิริยารัมภะ ปัญญา และ (จ) อริยทรัพย์ ๖ : ศรัทธา ศิล หิริโอตตปเป พาหุสัจจะ จาคะ ปัญญา เป็นต้น

ในสมัยพุทธกาลเมื่อมีพระเถระสำคัญนิพพาน พระพุทธเจ้าก็ทรงตรัสให้ก่อเจดีย์บรรจุอัฐิ ให้คนผ่านไปมาสักการะ (คณาจารย์สำนักพิมพ์เสียง, ๒๕๕๑ : ๓๖-๔๐) หรือตอนพระราชาเศรษฐีเมืองสาวัตถีพระอานนท์พระมหาโมคคัลลานะช่วยกันปลุกต้นโพธิ์เพื่อเป็นเครื่องระลึกถึงตอนพระพุทธเจ้าไม่อยู่วัดเชตวัน (ขุ.ชา.อ. (ไทย) ๓/๖/๒๖๘) จะเห็นได้ว่าจากข้อมูลหลักฐานที่กล่าวมาทำให้เราทราบว่าพระพุทธเจ้าไม่ได้ปฏิเสธการสร้างสิ่งของแทนบุคคลเพื่อบูชาคนดี แต่มีพุทธประสงค์ไม่ให้ลุ่มหลง เจตีย์หรือสิ่งของตัวแทนให้ชวนระลึกถึงจึงทำความเคารพกราบไหว้ได้ ในปรินิพพานสูตรพระอานนท์ก็ได้ทูลถามแล้วว่า เมื่อพระพุทธเจ้าล่วงลับไปแล้วให้ทำอย่างไรกับพระธาตุของพระองค์ ก็ทรงบอกให้ทำตามประเพณีที่พระเจ้าจักรพรรดิ

ทำกันคือ การสร้าง เจดีย์ บรรจุอัฐิของพระพุทธเจ้า (พระพรหมคุณาภรณ์(ปอ.ปยุตฺโต), ๒๕๕๑ : ๑๑๔) การสร้างพระพุทธรูปหรือรูปเคารพเพื่อบูชาจึงเป็นการทำตามประเพณีของการบูชาพระเจ้าจักรพรรดิ การกระทำบ่อยๆ จะส่งผลให้จิตโน้มไปทางกุศล คนที่ไม่ฝึกฝนการกราบไหว้บูชา ก็ได้ล้วนแต่ทำให้สะสมนิสัยสอนยาก ทำให้ใจเหยาบกระด้าง โน้มไปทางกุศลได้ยาก ตรงข้ามคนที่ฝึกนิสัยกราบไหว้บ่อยๆ ก็จะเป็นการสะสมนิสัย ที่อ่อนน้อม ถ่อมตน สอนง่ายซึ่งนำไปสู่การสร้างศรัทธา ต่อพุทธศาสนา ต่อคำสอนของพระพุทธเจ้า

พระพุทธเจ้าอนุญาตให้สร้างสถูปบรรจุอัฐิบูชา ถูปรูปบุคคลเพื่อกราบไหว้บูชาได้หากพระสาวกและพุทธศาสนิกชนมีความประสงค์จะกราบไหว้บูชาก็ย่อมทำได้ ไม่ขัดต่อศีลธรรมอันดีงามแต่อย่างใด พระพุทธรูปที่สร้างขึ้นแม้จะสร้างขึ้นเพื่อเป็นศิลปกรรมอันทรงคุณค่าก็ตาม ถ้าผู้สร้างไม่ได้ติดอยู่เพียงรูปเหล่านั้น รูปเหล่านั้นก็ทำหน้าที่เป็นเพียงสื่อทางจิตใจเพื่อได้อาศัยรำลึกถึงพระพุทธเจ้า และพระพุทธรูปท่านั้น ”(พระเทพดิลก (ระแบบ ฐิตญาโณ), ๒๕๒๒ : ๒๓๐-๒๓๑) ดังที่แสง จันทรงาม ได้แสดงทรรศนะว่า “ ศาสนาเป็นได้ทั้งสิ่งนามธรรม คือประมวลคำสั่งสอนของพระศาสดาและเป็นได้ทั้งสถาบัน เช่น วัดวาอาราม สมาคมศาสนา พระสงฆ์และสามเณร พิธีกรรมต่างๆ เป็นต้น ชาวพุทธควรจะนำชีวิตของตน เข้าเกี่ยวข้องกับศาสนาทั้งส่วนที่เป็นนามธรรมและส่วนสถาบัน”(แสง จันทรงาม, ๒๕๑๒ : ๓๘๗.) ชาวพุทธควรมีพระประจำบ้านเรือนที่อยู่ของตน ควรจะมีสัญลักษณ์ของพระรัตนตรัยประดิษฐานไว้ ถ้าบ้านมีหลายห้องก็ควรจัดห้องไว้ห้องหนึ่งโดยเฉพาะให้เป็นห้องศักดิ์สิทธิ์ ในห้องนั้นให้มีโต๊ะหมู่บูชา มีพระพุทธรูปประดิษฐานไว้ มีเครื่องบูชาครบ ควรให้ลูกหลานผลัดเปลี่ยนเวรกันจัดดอกไม้บูชาพระ บนฝาผนังควรจะมีรูปภาพพุทธประวัติ นิทานชาดกรูปบรรพบุรุษ รูปมหาบุรุษของโลก และรูปอันมีคติสอนใจอื่นๆ แขนงไว้ การไหว้พระสวดมนต์ การประชุมสั่งสอนลูกหลานควรกระทำในห้องนี้”(พระเทพดิลก (ระแบบ ฐิตญาโณ), ๒๕๒๒), ๓๙๐.)

บรรณานุกรม

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๓๙. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- เกษม ดวงแพงมาต, วันที่ ๗ เมษายน ๒๕๖๑. ข้อมูลออนไลน์ http://www.samyaek.com//play_vdo/?vdo_id=Kh6W-ANWNIU
- คณาจารย์สำนักพิมพ์เชียงใหม่, ๒๕๕๑. วิชาอนุพุทธประวัติ ฉบับมาตรฐาน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เชียงใหม่.
- เจตนา จิตรพันธุ์, ๒๕๕๕. การศึกษานวกรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท. วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- เชษฐ์ ดิงสัญชลี, ๒๕๕๘. ประวัติศาสตร์ศิลปะอินเดียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้, กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- เทพดิลก (ระแบบ วิฑูญาโณ), พระ. ๒๕๒๒. ตอบปัญหาทางพระพุทธศาสนา ๒. กรุงเทพฯ : ธรรมสภา.
- พุทธทาส อินทปัญโญ. ๒๕๕๕. คู่มือมนุษย์. กรุงเทพฯ : พิมพ์ดี.
- _____. ๒๕๕๗. ภูเขาแห่งวิถีพุทธธรรม. กรุงเทพฯ : กรีน-ปัญญาญาณ.
- พรหมคุณาภรณ์ (ปอ.ปยุตฺโต), พระ. ๒๕๕๑. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๑๖. กรุงเทพฯ : เอส.อาร์.พริ้นติ้ง แมส โปรดักส์.
- _____. ๒๕๕๒. กาลานุกรม พระพุทธศาสนาในอารยธรรมโลก. กรุงเทพฯ : ด้านสุทธาการพิมพ์.
- _____. ๒๕๕๕. พระพุทธศาสนาในเอเชีย .พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพฯ : ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม.
- วสิน อินทสระ. ๒๕๔๘. ตรรกศาสตร์พุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมดา.
- ศิริปัญญามณี (อ่อน), พระครู. ๒๕๐๖. คัมภีร์มงคลที่ปิ่นแปล, กรุงเทพฯ : เชียงเชียงใหม่.
- สุภัทรดิศ ดิศกุล, ๒๕๕๖. ประวัติศาสตร์ศิลปะประเทศไทยใกล้เคียง. พิมพ์ครั้งที่ ๗, กรุงเทพฯ : มติชน.
- แสง จันทรงาม, ๒๕๑๒. พุทธศาสนวิทยา, พระนคร : สำนักพิมพ์ บรรณาการ.
- P. Vaswani (2017). Dasavatara. Jaico Publishing House.